

मराठी नाटकावरील इंग्रजी प्रभाव

तौलनिक नमुना चिकित्सा

आनंद पाटील

लोकवाईद्य गृह

मराठी नाटकावरील इंग्रजी प्रभाव :
तौलनिक नमुना चिकित्सा
(तौलनिक साहित्य) / आनंद पाटील

Marathi Natakavaril Ingraji Prabhav : A Case Study
(Comparative Literature)

© आनंद पाटील

प्रथम आवृत्ती : ऑक्टोबर, १९९३
म/४३५

मुख्यपृष्ठ : कमल शेडगे

मूल्य १७५ रुपये

मुद्रक / प्रकाशक :
प्रकाश विश्वासराव
लोकवाढमय गृह प्रा. लि.
भुपेश गुप्ता भवन, ८५, सयानी रोड,
प्रभादेवी, मुंबई ४०० ०२५.

मुद्रणस्थळ :
न्यू एज प्रिंटिंग प्रेस
भुपेश गुप्ता भवन,
८५, सयानी रोड,
प्रभादेवी, मुंबई ४०० ०२५.

या प्रथाच्या प्रकाशनासाठी गोवा विद्यापीठाचे अनुदान मिळाले आहे.

अनुक्रम

पहिली घंटा

प्रकरण पहिले : प्रास्ताविक

१.१	भूमिका	१
१.२	इंग्रजी नाटक - रंगमंचाशी संपर्क	४
१.१.२	चार अवस्था / टप्पे	५
१.१.३	भौमिक लोकनाट्य आणि लिखित नाटके	७
१.१.४	नवे नाटक	७
१.२	मुळ्य समस्या	८
१.२.१	मराठी नाटकाच्या रोगांचे नमुना - निदान	९
१.२.२	प्रभावाचे सौदर्यशास्त्र	१०
	अ) स्वागत सौदर्यशास्त्र	
	ब) प्रभाव संकल्पना आणि त्यांची व्यापी	
	आकृती १.	११
१.२.३	प्रस्तुत अभ्यासाच्या मर्यादा	११
१.३.१	अभ्यास साधनांविषयी टिप्पणी	१२
१.३.२	अभ्यासपद्धतीची समस्या : वाइमयप्रकार मीमांसा	१२
१.३.३	चिकित्सापद्धती : दृष्टिकोन	१७
	आकृती २.	१७
	आकृती ३.	२१
	संदर्भ आणि टीपा	२४

प्रकरण दुसरे : आंतर संस्कृतिवाद : संपर्क परिचय आणि अनुकरण

पहिला टप्पा : १८१८ - १८५७

२.१	रंगभूमीवरील आंतरसंस्कृतिवादाची पूर्वतयारी	२७
२.१.१	राजकीय पार्श्वभूमी १८१८ - १८५७	२८
२.१.२	सामाजिक परिवर्तन	२९
२.१.३	वाइमयीन दृश्य	३०
	अ) नवे शिक्षण	३०
	ब) क्रमिक पुस्तके, शिक्षक व विद्यार्थी	३२
	क) खिळान मिशनाच्यांचे कार्य व नवहिंदुवाद	३३
	ड) वृत्तपत्रसृष्टी	३३
	इ) ग्रंथालये	३३
	फ) वाइमयीन अभिरूचीचा भोवरा	३४

२.२	समकालीन इंग्रजी नाट्यगृहातील वाइमय प्रकारांचे अराजक	३४
२.३	संपर्क स्थितीतील इंग्रजी नाट्यकला क्षेत्र	३५
२.४	इंग्रजी नाटकाची परपुष्टता आणि मुंबईतील पिलावळ	३६
२.५	स्वीकार करणाऱ्यांच्या भूमीत प्रभाव प्रेक्षपकांचे आंगल नाटक	३७
२.५.१	मुंबईतील नाट्यगृहे	३७
२.५.२	परिचयातून संकराची बीजधारणा	३७
२.६.१	वाचक / प्रेक्षकांचा उदय आणि स्वीकार प्रक्रियेचे स्वरूप	३८
२.६.२	लोकरंगभूमी : संकराची पोचट बीजे	४०
२.६.३	विषम समायोजन : पौराणिक आख्यानाची अनौरस फारसी लग्नाठ	४०
२.६.४	देशी नाट्य रचनेत इंग्रजी नाट्यप्रकाराचा चंचुप्रवेश	४१
२.६.५	तृतीय रत्न : इंग्रजी 'संवाद' नमुन्यातील वास्तववादी गद्य नाटक	४१
२.७	निष्कर्ष	४५
	जोड तक्ता - 'अ'	४७
	जोड तक्ता - 'ब'	५१
	संदर्भ टीपा	५२
	प्रकरण तिसरे : अनुकृती, भाषांतर आणि रूपांतरयुग	५६
	दुसरा कालखंड : १८५७ - १८८०	५६
३.१	प्रभाव : प्रसारक / स्वीकारणाऱ्या घटकांची छाननी	५६
३.२.१	अनुकरण : देशी लोकनाट्यातील बदल	६१
३.२.२	वाइमयप्रकारांचे मिश्रण	६३
	झाशीचे राणीचे नाटकाला जोडलेली नक्कल (१९७०)	६४
३.२.३	विजोड्यांचा मनोरंजक फारस (१८८४)	६५
३.२.४	ऐतिहासिक शोकांतिका : थोरले माधवराव पेशवे (१९६१)	६६
३.२.५	भाषांतर, रूपांतर, अनुकरण आणि विडंबनाची गुंतवळ	६९
	शुद्ध वाइमयीन भाषांतर : अँथेल्लो नाटक (१९६७)	७०
३.२.६	रूपांतर आणि वैचित्रपूर्ण भेसळ	७१
	ग्रांतिकृत चमत्कार (१८७८)	७२
३.३	निष्कर्ष	७५
	संदर्भ टीपा	८०

प्रकरण चौथे : शेक्सपिअर आणि मोलिएरचे युग	८३
तिसरा कालखंड : १८८० - १९२०	
४.१ पड्यामागील संस्कृतिसंयोग	८३
आकृती ४.	८४
४.२ लोकनाट्यप्रकारांत पाझरलेले इंग्रजी घटक	८८
४.२.१ नमुने	
अ) तमाशा	८८
ब) कीर्तन	८९
४.२.२ वाइमयचौर्य, विनोदी तुकडे, विडंबन आणि नाट्य आंतरसंहिता संबंध वाद	९०
गडबडावांची गंमत प्रहसन	९१
४.२.३ अनुकरण, नवता आणि संगीत मंत्रतंत्रांचे मिश्रण	९२
संगीत सौभद्र (१८८३)	९२
४.२.४ दुबळ्या क्षमतेचे अनुकरण	९६
संगीत यथाती नाटक	९६
४.२.५ जनसामान्यांच्या अभिरूचीने गौरविलेले नाट्यमिश्रण	९७
संत तुकाराम संगीत नाटक (१९१२)	९७
४.२.६ शेक्सपिअरचे संस्कृतकरण आणि रूपांतरांची महामारी	१००
अतिपीडचरित (१८८१)	
४.२.७ आंतरसंहितात्मकता आणि स्पर्धात्मकता	१०२
सवाई माथवराव यांचा मृत्यु (१८९६)	
४.२.८ अतिसामान्य जुळवाजुळवी - व्याजैतिहासिक भडक नाट्य	१०५
आधुनिक पापाचार परिस्फोट निर्मला नाटक (१८९५)	१०५
४.२.९ संगीत मेलोड्रामा	१०७
मोहनराव ऊर्फे फुकट श्रम	१०७
४.२.१० शेक्सपिअरच्या अद्भुतरम्य नाटकाचे वेषांतर	१०८
मोहविलसित नाटक (१९८१)	१०८
४.२.११ शेक्सपिअरच्या सुखांतिकांचे अवतार	१०९
वेषविभ्रम (१८९१)	१०९
४.२.१२ सुखान्तिकेत संगीत मिश्रण	११०
संगीत प्रेमगुंफा (१९०८)	११०

४.२.१३	फ्रेंच व इंग्रजी फांद्यांची भेट कलमे	११०
	रावबहादुर पर्वत्या प्रहसन (१९०८)	११०
४.२.१४	इंग्रजी रूपांतरांचे मराठीकरण संशय कल्पोळ (१९१२)	११२
४.२.१५	गर्भपतित प्रभाव सं. तापसी शारदा (१९११)	११४
४.२.१६	नाट्यप्रकारांच्या रूपांतरातील संकल्पनांचे मिश्रण सुशिल गृहस्थ (१८८५)	११५
४.२.१७	अपरिपक्व प्रभावाची निर्मिती अ) संगीत मतिविकार ब) संगीत एकच प्याला (१९१९)	११६
४.३	निष्कर्ष संदर्भ व टीपा	१२०
		१२४
प्रकरण पाचवे : संघर्ष, बदलते वारे आणि इब्सेनची लोकप्रियता		१२८
चौथा टप्पा : १९२० - १९४७		१२८
५.१	पार्श्वभूमी : राष्ट्रवादी संस्कृती आणि स्वातंत्र्याकडील वाटचाल आकृती ५.	१२८
५.२	लोकनाट्यप्रकारातील स्थित्यंतर	१३२
५.३	संगीत नाटकातील लोकप्रिय मिश्रण	१३३
५.३.१	स्वर्गावर स्वारी (१९२८)	१३३
५.३.२	पुरोगामी विचारांचे 'तिखट' मिश्रण सं. खरा ब्राह्मण नाटिका (१९३३)	१३४
५.३.३	नाट्यप्रकारातील दुहेरी शृंगापत्ती अ) संन्यासाचे लग्न (१९४५) ब) सत्तेचे गुलाम (१९२२)	१३५
५.४.१	इब्सेनची मराठी वेषांतरे अ) घराबाहेर ब) कुलवधू (१९४२)	१३८
५.५	ऐतिहासिक नाटक	१४२
		१४४

५.५.१	आउयाहून सुटका (१९३३)	१४५
५.५.२	दुसरा पेशवा	१४५
५.६	विनोदी नाटक	१४८
५.६.१	सं. स्थानिक स्वराज्य (१९२५)	१४८
५.७	भाषांतरे व रूपांतरे	१५०
५.८	ब्रिटिश वसाहतवादाची अखेर	१५१
५.९	निष्कर्ष	१५१
	संदर्भ व टीपा	१५५
प्रकरण सहावे : निष्कर्ष		१५९
	आकृती ६.	१६२
परिशिष्ट - अ		१६८
शेक्सपिअरच्या नाटकांच्या प्रॉम्प्ट कॉपीजमधील नमुन्यांची माहिती व छायाचित्रे		
परिशिष्ट - ब तक्ता नं. ६		१७४ - १८७
ब्रिटन व भारतातील घडामोर्डींचा कालपट व रंगभूमी		
परिशिष्ट - क तक्ता नं. ७		१८८ - २००
इंग्रजीतून मराठीत अनुवादित झालेली नाटके		
निवडक ग्रंथ सूची		२०१ - २१०
अ) इंग्रजी ग्रंथ, नियतकालिके इत्यादी		
ब) मराठी ग्रंथ, नियतकालिके		
संदर्भ सूची		२११ - २२०